

280111

HOTARUL

LITERAR — CULTURAL — ARTISTIC

ANUL IV. Nr. 1.

ARAD

IANUARIE 1937

CUPRINSUL:

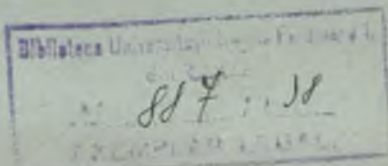
N. Dragomir-Gălșanu	...	...	Insemnările unui judecător
George Petcu	...	...	Èlogiul poemului (versuri)
Pavel Popescu	...	...	Cântec de leagăn (versuri)
Petre Pascu	...	...	Cântec despre plopi (versuri)
Șt. Zissulescu	...	...	Filosofia conștinței la Emil Boutroux
Fane Geo Pajiște	...	...	Chemări (versuri)
Remus Gorgan	...	...	Epigrame
Traian Mager	...	...	Noțiunea de „șinut al Hălmagiului”
Gh. Moșiu	...	...	Bobotează (versuri) Stropi din cascada vieții...
Teodor T. Țiucra	...	...	Tendențe de artă la Arad

DĂRI DE SEAMĂ:

Oct. Lupăș ... .. Insitul Social Banat-Crișan

CĂRȚI: GH. CIUHANDU: Comercianți greci în părțile ungurene și în special în șinutul Aradului (ed. i. g) — ALEX. ROȘCA: Orientarea profesională a anormalilor (Șt. Zissulescu).

INSEMĂRI: Cuvinte despre teatru (r. g.)

HOTARUL apare lunar sub îngrijirea unui comitet de redacție alcătuit din membrii „*Ateneului Popular*” și din câte un reprezentant al societăților culturale federalizate: *Astra*, *Institutul Social Banat-Crișana*, *despărțământul Arad*, *Concordia*.

REDACTIA ȘI ADMINISTRAȚIA :

A R A D,

Strada Vasile Goldiș 6

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ABONAMENTE :

Autorități, întreprinderi, instituții	Lei 500
Biblioteci și Particulari	Lei 200
Preoți, învățători, studenți	Lei 100

Manuscrisele admise de comitet vor fi publicate în ordinea primirii. Autorii sunt rugați a le trimite scrise la mașină pe o singură pagină. — Cele nepublicate nu se înapoiază.

INSEMNĂRILE UNUI JUDECĂTOR

De ieri până astăzi pentru când am amânat pronunțarea, nu m'am putut decide. Cred, că dacă dreptatea s'ar putea cântări cu o balanță, de data aceasta cântarul ar sta în echilibru perfect. Dar există jumătăți de dreptate sau adevăruri cu dublu sens? Ce să fac? Ori cât mi-ași frământa creierul și sufletul, se pare că nu voi găsi nici când soluția. Totuși peste jumătate oră trebuie să mă pronunț. Probele? Doi martori. Unul favorabil inculpatului, celălalt reclamantului. Ambii mi se par deopotrivă de serioși. Până și vârsta și ocupațiunea le este aceeași.

Cred, că soluția ce am dat ieri, dacă nu este garantat cea adevărată, este cel puțin conformă principiului moral după care, decât să suferă un nevinovat, mai bine să scape de pedeapsă doi ticăloși. *Ams. achitatory Cluj*

Proces de furt. Inculpatul un individ înalt, palid și costeliv se prezintă în instanță. Poartă haine petecite și clipește des și apăsător din ochi. Barba îi tremură nervos.

— De ce ai furat surcele din gardul reclamantului?

— Să vedeți, domnule judecător, cum s'a întâmplat, răspunde inculpatul, devenit dintr'o dată pământiu la față și tremurând în glas, — astătoamnă am fost dat afară dela stăpân.

— De ce?

— Pentru că s'a schimbat arendașul și cel nou a venit cu oamenii lui.

— Ei și?

— Apoi, după ce am muncit toată vara, m'a dat afară, fără să-mi plătească simbria. A plecat. Dumnezeu știe încotro. Am intrat în iarnă cu soția și cinci copii fără un ban. Mi-a dat un gospodar cu frică de Dumnezeu o cameră la cramă în deal, să stau acolo cu copiii, altminteri rămâneam pe drumuri.

— Dar surcelele de ce le-ai furat?

— Era un ger mare de înghețau copiii, așa că n'am avut încotro.

— E păcat să fur

— Domnule judecător, fie-vă milă, dar să moară înghetați copilașii mei nu era păcat? Eu sunt om muncitor și nu. (Aci inculpatul, om în toată firea, izbucnește în plâns).

Mi s'a părut că acest interogator seamănă mai mult cu o mărturisire făcută unui preot. De sigur că, a-ți salva copii dela moarte cu prețul unor lucruri mult mai neînsemnate decât viața unui om, nu poate constitui o infracțiune penală după nici o lege din lume. Am absolvit.

Câte tragedii umane defilează prin fața judecătorului! Găsesc într'un dosar penal următoarea declarație dată de inculpată:

„...Am avut relațiuni de dragoste cu tânărul X. Rămânând gravidă, am plecat de rușine din comună și m'am angajat în serviciu la D-na Y în orașul... Nu știa decât mama. De tatăl meu mi-era totdeauna o frică grozavă. Cu atât mai mult de data aceasta. Mi-am luat și lucrurile: un șal de spate, două tulpane, două basmale... Am plecat pe jos până la... De aci am luat un bilet de tren până la... apoi ne mai având bani, m'a luat un cefir: în trenul de marfă și am mers până la... Acolo mi-am găsit serviciul despre care am vorbit. După un timp, la data de... am născut în spital. Am reintrat în serviciu la... Copilul a trăit abia câteva săptămâni. Stăpânul îmi cerea actele. Eu nu le aveam. Am plecat acasă să le aduc. Aci am fost arestată pentru furt.

Un țigan e dat în judecată pentru că a desgropat pe un alt țigan din cimitir, furându-i un inel din deget.

Mare proces. Pledoarii înflăcărare.

Avocatul părții civile — a rudelor celui jefuit — caută să reconstitue faptul pe baza probelor administrate, aruncând asupra bietului țigan un potop de încredințări: că a furat, că a profanat mormântul, etc.

În fine, după o crâncenă și, firește, lungă pledoarie a părții civile, publicul ce asista în sala de ședințe, a rămas sub impresia, că are în față un mare criminal, care va fi condamnat, dacă nu la moarte, cel puțin la muncă silnică pe viață.

Se ridică avocatul apărării. Toți ochii sunt ațintiți spre el. Liniște desăvârșită, solemnă. Incepe cu o voce scoborâtă de penitent să pledeze cam astfel:

„Domnule Judecător! Minte omenească este obișnuită, să caute o explicație fiecărui lucru care la început i s'ar pare neînțeles. Așa, înțelegem de pildă de ce se învârtește pământul în jurul soarelui și știm cauzele cari au provocat marele război mondial, și așa mai departe. Dar un lucru pe care eu nu mi-l pot explica este- de ce

partea civilă face așa mare caz de acest proces? Iată, ce înțeleg eu din afacerea aceasta: un țigan — clientul meu — este acuzat, că a desgropat pe un alt țigan, luându-i cu această ocazie un inel pe care îl crezuse de aur. Ei și? De ce să dăm acestui fapt proporții fantastice? Domnule judecător! Dumnevoastră știți — și acest lucru trebuie să-l știe și colegul adversar, că niște savanți engleji au desgropat într-o bună zi pe însuși Tutankamen și... nimeni n'a venit să se plângă la vre-o judecătorie de acest fapt, măcar că era rege, nu potcovar”.

„Din carnetul unui judecător” de I. Al. Brătescu-Voinesti redă influența pe care o exercită profesiunea asupra omului avocat și magistrat: „judecățile influențează în mod dureros asupra sufletului judecătorului”. Iată și argumentele pe cari strălucitul critor le aduce în susținerea acestei teze:

„Vecini cari se mânăncă între dânșii pentru un deget de pământ, tovarăși care se înșală unul pe altul, rude cari duc ani întregi judecată cheltuind o mie ca să câștige o sută, frați care măcar că au trăit alături își contestă frăția — zilnica defilare a unor oameni, care vin urâțiți, cu vinele gâtului umflate de grija pierderii sau câștigului unui lucru adeseori neînsemnat, gândul că și acolo acasă nu poate unul să iasă pe prispa casei lui, fără ca să nu aducă în tâmplele celuiialt un vârtej de sânge ciocotitor, — toate acestea sădesc în sufletul judecătorului un dispreț și un desgust de oameni care îl pot aduce la o desăvârșită mizantropie”.

Dacă este așa, atunci magistratul în loc să condamne, se vede el însuși condamnat la pierderea progresivă a celor mai frumoase calități sufletești cum este d. ex. iubirea desaproapelui. Are într'adevăr profesiunea de slujitor al dreptății o influență defavorabilă asupra omului avocat sau magistrat? Tânărul doctor sau licențiat în drept atunci când pășește cu sufletul plin de avânt pragul acestor profesioni, va trebui oare că silabisească resemnat conținutul cu litere de foc al inscripției pe care odinioară Dante a găsit-o atârnată deasupra porții Infernului?

Am citit din lucrările aceluiași maestru al scrisului o bucată literară în care, cu mijloace pe cari numai un virtuoz al condeiului le are la îndemână, ni se descrie în puține cuvinte trei sau patru cazuri cari au fost cercetate de justiție. Aceste „spețe” descrise în „Din carnetul unui judecător”, căci despre această bucată literară este vorba, par atât de reale, atât de verosimile, încât un profesionist mai bătrân ar putea spune, cetindu-le, că a asistat în mai multe rânduri la desbaterea unor atari cazuri, sau că a pledat el însuși în spețe similare. Rar de tot întâlnim în literatura română un omenesc atât de

profund ca acel pe care autorul l-a pus în gesturile și vorba personajilor din această bucată literară:

„Astea ți-a fost vorbele? Astea ți-a fost făgăduelile? Și încă mite mai jurii lângă crucea din Valea Velinașului...”

Fata care a susținut până aci în fața procurorului, că flăcăul a siluit-o, izbucnește în plâns și cu fața ascunsă după perdeaua din cabinetul procurorului, răspunde flăcăului, vrând par'că să se scuze:

„Voicule, mă omoară taica... V... voicule, mă omoară neica”.

Alt caz. Judecătorul atrage atențiunea martorei, să spuie adevărul, căci dacă nu-l va spune, atunci când va fi lovită de vre-o urgie, degeaba se va închina lui Dumnezeu. Inculpatul pătruns de aceste vorbe, izbucnește muștrat fiind de conștiință:

„Stai, a miuțit maica și cumnată-mea Manda. Eu am bătut-o”. Iar la urmă umilit și rușinat de sine însuși, adaogă vrând par'că să-și justifice mărturisirea:

„Imi sunt acasă amândoi copilașii bolnavi de anghină în gât...”

*

Este cazul să pun întrebarea următoare: poate magistratul deveni mizantrop atunci când pe dinaintea lui defilează tot convoiul slăbiciunilor omenеști? Nu cumva cunoscând sufletul omenesc biciuit și crucificat de valorile viciei, slujitorul dreptății învață să compătinească, deci devine mai bun, mai îngăduitor cu semenii săi?

*

Înțeleptul Augustin a zis că cine înțelege, iartă. Judecătorul trebuie „să înțeleagă”, iar „înțelegerea pravilelor”, zice Andronache Donici, este nu ca să înțeleagă cineva cuvintele, ci tălmăcirea și puterea lor.

Dar fiindcă această tălmăcire se raportează la faptele omenеști aduse spre judecare, iată-l pe slujitorul dreptății forțat să facă sondajii în adâncul sufletului omenesc, fântâna misterioasă de unde izvărăsc uneori lin și timid, alteori zgomotos și vulcanic, toate acțiunile noastre. Un gest, uneori un singur cuvânt, fac să cază vălul de aparență. Procesul psihologic al părților și martorilor se desfășoară paralel cu procesul juridic, iar în lumina adevărului demascat apare alăturarea de „împlicinat”, „omul”. Magistratului născut iar nu făcut, „omul” ce se ascunde sub masca pârâtului, inculpatului sau a reclamantului, se va releva totdeauna.

Cum însă specializarea suplinește până la un punct talentul, slujitorul dreptății bine pregătit și devotat carierei, va descoperi de asemenea, deși mai cu greu, un punct de reper în constituția sufletească a împlicinatului.

Nicolae Dragomir-Gălșanu.

GEORGE PETCU

ELOGIUL POEMULUI

Cred în scoica trandafirie
Cu lumi,
Luceferi în lacrima ierbii,
Poem involt de tremur și de sevă...
Flacăra urlă surd, în tulpină,
Gândul e'n liane,
Pulsu'n lumină!...
Vârștă ca un strigăt nud, de stepă,
Peste bruma văilor lunare!
Roza vânturilor tale'n care
Nebunie nordică lin arde?...
Șerpilii șui în margini de poveste,
Aiurau frunzare de stejar.
In poeme tinere, de jar,
Am trântit svâcninde seri prin ierburi,
Rariți fulguiau liliachiu,
De pe culmi de mit,
Sub cer târziu,
Chiot scit am înflorit în noapte...
...Scorburi verzi în veacuri de lumini,
Mușchi de stea
Și armonii de moarte...

CÂNTEC DE LEAGĂN

Ești un cânt nespus de dulce
Pași pierduți și ochi de șatră;
Vin cu mama să te culce
In 'copae, lângă vatră.

Greerii și flori mărunte
Te desmerde cu litanii,
Iară îngerii să-ți cânte:
Nanii, nanii, ... nanii, nanii.

Zâmbet alb — și pela gene
Dormi cireasă, dormi alene...
Iele, vin să facă strajă.
Somn ușor și plin de vrajă.

Pavel Popescu

BCU Cluj / Central University Library Cluj CÂNTEC DESPRE PLOPI

**Plopii creasta vânăta și-o frâng,
Cerule coborându-l curcubeu,
In oglinzile din geamul tău
Și in lacrima ce între pleoape strâng.
Sihăstria mi-am purtat-o, știi,
Sub umbrarul lor — tăcut, ades.
Cine 'n asfințit sau la chindii
Le mai numără frunzișul des...**

**Feste-oraș se 'ndoaie greu o toamnă;
Ca și plopii vârful peste casă...
Tot mai mult in amintire, doamnă,
Dintre celelalte mi-ești aleasă.**

PETRE PASCU

Filosofia contingenței la Emile Boutroux

E parcă o lege a naturii ca totdeauna după o perioadă de înfioritoare ascensiune să urmeze una de decadență și sterilitate. În filosofie faptul acesta se verifică deseori căci după o perioadă în care gândirea filosofică a strălucit prin creații originale și impunătoare într-o anumită direcție, urmează alta — în aceeași direcție — complet searbădă și sărăcăcioasă, ale cărei elaborări nu merită prea mare considerație din partea contemporanilor. Astfel de pildă, apariția lui A. Comte pe firmamentul filosofiei franceze din sec. 19 a determinat un spirit de dreptul antimetafizic. Disprețul acestuia pentru metafizică s'a transmis ca o scântec electrică contemporanilor săi, fiind prin excelență alimentat de prestigiul și autoritatea uriașului gânditor.

După această epocă de urgisire a uneia dintre cele mai nobile discipline filosofice — metafizica — ale cărei rădăcini se află puternic înfipte în adâncurile insondabile ale ființei noastre, avântul către creațiile metafizice încep din nou, deși la unii din contemporani mai existau încă reminiscențe de dispreț față de ea.

„Spiritul antimetafizic al lui Comte, cu îngrădirile și reținerile sale în domeniul speculațiunii, deși mai trăește în câțiva discipoli, n'a putut opri reînvierea metafizică și entuziasmul pentru creațiile ei”.¹

Noua filosofie din a doua jumătate a sec. XIX, deși are de luptat cu multe prejudecăți pozitiviste, își croește totuș un drum sigur și neclintit către elaborarea ideilor metafizice și constructive, în ciuda spinoaselor concepții adverse.

Curentul acesta, eminent spiritualist, al cărui aparat critic de discernare a subtilităților este nota sa caracteristică, numără gânditori de mâna întâia ca: Charles Renouvier, Ravaisson, Guyau, Fouillée, Lachelier, Boutroux și Bergson.

Acest nou spiritualism sau cu termenul filosofic consacrat — neospiritualism — este foarte mult și în mod deosebit intensificat prin aportul lui Emile Boutroux.

1) Ion Petrovici: Figurii și concepții filosofice contemporane. — Biblioteca pentru toți, p. 50.

Înainte de a păși la expunerea concepției lui metafizice socotesc necesar a da și câteva referințe asupra vieții și operii sale. Născut la Montrouge în anul 1845, Boutroux își făcu primele studii la liceul Ienri IV, iar la 1865 intră la Școala Normală Superioară. Aci se distinsă repede printr'o elegantă conduită morală și printr'o profundă cugetare.

După ce în 1868 este numit agregat de filosofie, fu trimis la Heidelberg unde timp de doi ani audie pe cel mai renumit profesor de filosofie de pe atunci, Eduard Zeller.

Reîntors în patrie, predă câtva timp filosofia la liceul din Caen, iar în anul 1874 dădu și doctoratul cu două teze devenite curând celebre:

- De veritatibus aeternis apud Cartesium, și
- De la contingence des lois de la nature, 1874.

Răsunetul acestor două teze în lumea filosofilor avură ca efect desemnarea lui Boutroux pentru o catedră universitară, la Montpellier mai întâiu, la Nancy după aceea.

La 1877 fu numit conferențiar la „Școala Noumală Superioară” în locul lui A. Fouillée, pentruca peste opt ani — 1885 — să fie însărcinat a ține cursuri pe lângă Facultatea de litere din Paris. Activitatea sa prodigioasă precum și hărnicia-i neîntrecută făcu ca peste trei ani — 1888 — să fie numit profesor de istoria filosofiei moderne la aceeași facultate în locul lui P. Janet.

Impunătoarea ascensiune intelectuală a gânditorului Boutroux l-a făcut să devină repede o autoritate și fu indicat pentru anumite demnități.

Astfel în 1898 fu ales membru al „Academiei de științe morale și politice”, în 1902 director al Fundației Thiers, iar în 1912 trecu în rândul nemuritoarelor glorii ale cugetării, prin alegerea sa ca membru al Academiei franceze. După ce urcase toate treptele avântului spiritual și se complăcuse în tictacul dulce al cugetării solitare, după ce urcase — ca o gloriificare a acestor merite — toate treptele sociale, nemuritorul Boutroux închide și ochii pentru veșnicie în 1921 la Paris, orașul în care-și desfășurase rodnică sa activitate.

Ca fruct al speculației sale ne-a lăsat următoarele lucrări:

- De veritatibus aeternis apud Cartesium, 1874.**
- De la contingence de lois de la nature, 1874.**
- De l'idée de loi naturelle dans la science et la philosophie contemporaine, 1895.**
- Etudes d'histoire de la philosophie, 1897.**
- Pascal, 1900.**
- Science et religion dans la philosophie contemporaine, 1908.**
- William James, 1911.**
- Questions de morale et d'éducation.**

L'idéal scientifique des mathématiciens dans l'antiquité et dans les temps modernes, 1920.

În plus, a publicat în anii de ucenicie pe tărâmul filosofiei două ediții clasice ale **Monadologiei** lui **Leibniz**, precum și primul volum din **Filosofia Grecilor** al lui **Ed. Zeller**.

Dacă viața particulară a marelui gânditor francez nu conține evenimente prea răsunătoare, aceasta se datorește faptului că și-a consacrat-o în întregime meditației filosofice.

Ca elev al marelui J. Lachelier, a suportat nu numai pecetea cugetării acestuia, ci printre măestrii al căror ecou spiritual l-a avut de suferit se numără în linia înaintașilor filosofiei: Aristot, Leibniz, Kant, Schelling, Maine de Biran și Ravaisson.

El se raliază convingerilor filosofice spiritualiste pentru care mecanismul nu regulează decât suprafața lucrurilor, ascunzând raporturile mai profunde de finalitate, de ordin spiritual.

Atunci care poate fi obiectul istoriei filosofiei? Este el o simplă adunare și clasare, după geografie și cronologie, a faptelor cărora le convine epitetul de filosofie? Este cumva simplă raportare a fiecăruia din aceste fapte la particularitățile mediului care le-a produs, ca la adevăratele lui cauze?

Sau poate filosoful este un instrument docil al unui spirit immanent și universal?

Nu. Obiectul istoriei filosofiei este de a lua fiecare doctrină în toată complexitatea ei ori un anumit ansamblu de idei ce formează un tot, a discerne raportul logic pe care filosoful l-a stabilit între ideile principii și cele ce au decurs din ele.

Obiectul istoriei filosofiei nu este nici filosofia în general, în ansamblul dezvoltării sale, nici evoluția psihologică a fiecărui filosof în particular, ci doctrinile concepute de filosofi.

A cunoaște și înțelege bine aceste doctrine, a le explica și expune în spiritul și până la un punct în stilul autorului, aceasta este menirea esențială a istoriei filosofiei.¹⁾

Desigur nu trebuie desconsiderat nici omul căci de cele mai multe ori ne explică opera, dar esențialul este studiul doctrinelor. Fiecărei doctrine trebuie să-i căutăm particularitatea, individualitatea ei ireductibilă.

Adevărata și originala sa gândire se învârtește însă în jurul problemei valorii mecanismului și determinismului științific.

În teza lui de doctorat din 1874 își pune în mod se-

1) E. Boutroux: Etudes d'histoire de la philosophie, p. 29. Alcan. 1897.

rios problema necesității și ajunge, la concluzii care mērită întreaga noastră atenție.

Se privește deobiceiu, spune Bōutroux, știința ca descoperind între fenomene relații de necesitate absolută.

— In lumea aceasta care ne e dată, susține Bōutroux, nu se poate vorbi de o necesitate absolută, deoarece acest fel de necesitate exclude raportul de subordonare al unui lucru la altul, ca la o condiție. In lumea care ne e dată putem vorbi numai de o necesitate relativă căci admite dependența lucrurilor. În general, necesitatea ar putea fi redusă la trei tipuri.

Primul tip l'ar constitui necesitatea analitică, o necesitate pură, absolută, care nu pare a aparține decât axiomei logice și încă cu condiția ca acestea să rămână vide de orice material. Prototipul acestui fel de necesitate ar fi principiul identității: $A = A$.

Un al doilea tip ar fi necesitatea sintetică a priori, în fruntea căreia se numără causalitatea și, în fine, al treilea tip l'ar constitui necesitatea sintetică a posteriori, un tip inferior de necesitate a cărei origină este experiența.

Inarmat cu această triplă concepție a necesității, Bōutroux examinează fiecare domeniu al naturii spre a vedea dacă se găsește necesitatea sub aceste forme diverse sau cel puțin sub una din ele.

Tipul cel mai perfect al unei înlănțuiri necesare este silogismul, potrivit căruia o propozițiune particulară rezultă dintr'una generală, care o conține la rândul ei în mod implicit. Silogismul este demonstrația unui raport analitic ce există între gen și specie, cu nota sa caracteristică de a fi pur formal.

Dacă — potrivit acestui caracter formal — se întâmplă ca propozițiunea generală să fie contingentă, acest caracter de contingentă se transmite și particularei. Numai în cazul când concluziile se alipesc unei majore necesare se poate ajunge prin silogism la demonstrarea unei necesități reale).

Singura propozițiune necesară în sine, am spus că este, după Bōutroux, principiul identității: $A = A$.

Este însă posibil a reduce raporturile particulare la principiul $A = A$?

Cu alte cuvinte: se poate realiza o necesitate radicală? Nu, răspunde Bōutroux, căci silogismul nu demonstrează decât o necesitate derivată, iar necesitatea radicală nu e posibilă decât dacă desvoltă o sintesă necesară.

E drept că experiența ne arată raporturi constante, însă iarăș e drept că aceste raporturi nu sunt necesare.

O sintesă, mai înainte de a fi necesară, trebuie să fie cunoscută a priori. Care e semnul după care se recunoaște o judecată ca a priori? Trebuie ca ea să nu provină din experiență nici direct prin intuiție, nici indirect prin abstracție. La rândul lui un raport pentruca să poată fi

considerat că a priori el trebuie să se deosebească radical de ceea ce ne prezintă experiența sau de ceea ce noi putem ceti în datele sale.

Raporturile ce pot exista între doi termeni, în mod obiectiv, se pot reduce la patru: raporturile dela cauză la efect, dela mijloc la scop, dela substanță la atribuit și dela tot la parte.

Raporturile dela cauză la efect și dela substanță la atribut se pot reduce la principiul causalității; cele dela mijloc la scop și dela tot la parte pot fi reduse la principiul finalității.

În raporturile de finalitate nu se poate vorbi însă de necesitate, deoarece nu se poate spune despre niciun scop că el trebuie să se realizeze în mod necesar și chiar când ar trebui să se realizeze acest scop, totuși mijloacele utilizabile pot fi infinite.

Realizarea scopului prin mijloace, presupune însă un agent capabil de a cunoaște, prefera și îndeplini ceva.

Din cele spuse reese că finalitatea nu este necesară în sine.

Tipul cel mai perfect al necesității primordiale ar fi causalitatea propriu-zisă; însă, în lumea dată nouă, nu se poate vorbi de o necesitate radicală, deoarece chiar când unele sinteze implicate în experiență ar fi necesare în sine, spiritul n'ar fi în stare a se asigura de acest fapt.

Se admite, ca drept, că sintesele particulare pot fi reduse mai generale, acestea la altele și așa mai departe, însă aceste formule generale, care sunt fondate tot pe experiență, nu pot fi necesare în sine. Așa încât, nici la causalitate nu se poate vorbi de o necesitate radicală. Așadar, peste tot întâlnim numai contingentă. X X X

Să ne aruncăm privirile asupra existenței însăși spre a vedea dacă nu cumva vom putea descoperi aci necesitatea.

Ideea cea mai elementară pe care ne-o putem face despre univers este că el există. Existența poate fi însă demonstrată în mod necesar? Răspunsul nu poate fi decât negativ, după Boutroux, deoarece înaintea existenței, nu era decât purul posibil, iar a demonstra necesitatea existenței înseamnă a presupune că existența derivă în mod necesar din posibilitate. Ideea existenței presupune însă un plus față de posibil; ea este ideea posibilului plus ceva. Fiind noțiuni opuse, relația dintre ele este sugerată de experiență, iar experiența nu poate arăta că posibilul devine în mod necesar existență, întrucât posibilul cuprinde infinit mai mult decât existența și nu tot ceea ce este posibil este sau poate fi real.

Concluzia care se desprinde de aci arată că existența nu este necesară în sine, cu alte cuvinte, nu era necesar ca ceva să existe. Analizând însăși natura existenței ne

Vom convinge că ea nu conține necesitatea. Acest fapt ar fi posibil numai dacă toate fenomenele universului ar fi legate între ele prin legea causalității.

Raportul dela cauză la efect nu este însă analitic deoarece în ideea că un fenomen există sau se produce nu pot găsi în mod analitic ideea unui alt fenomen care l'ar fi făcut să fie. Contrar opiniei Kantiene, după care principiul causalității este o formă a priori, Boutroux îl deduce din experiență.

Intr'adevăr orice schimbare apărută în lucruri este legată de o altă schimbare ca de o condiție și anume de o schimbare determinată. Insa elementele unui atare principiu par împrumutate din experiență și prin urmare principiul causalității nu poate veni decât din experiență. Prejudecățile aprioriste au fost isgonite grație experienței. Așa dar nu se poate admite că principiul causalității este o formă impusă de spirit lucrurilor.

Ideea de causalitate nu este un principiu a priori, ci este forma abstractă a raportului care există între lucruri, „ca este expresia cea mai generală a raporturilor care derivă din natura observabilă a lucrurilor date”.

Primum movens al causalității este experiența, ea este aceea care-i dă prima idee, însă experiența nu este capabilă a proba că efectul ar fi în întregime determinat de cauză.

Dacă efectul ar fi identic cu cauza atunci n'ar mai fi un efect. Pentruca o cauză să conțină cu adevărat tot ce trebuie spre a explica efectul, ea trebuie să conțină și acel fapt prin care efectul se deosebește de ea, căci numai apariția acestui element nou este condiția indispensabilă a unui raport de causalitate.

Mecanistii afirmă că în univers domnește principiul conservării energiei, potrivit căruia nimic nu se pierde, nimic nu se crează. Isbiți de aparența permanenței, ei închid ochii la o altă aparență și mai vădită care este neînțetata reînoire a naturii, veșnica schimbare universală.

Știința afirmă, desigur, că în realitate nimic nu se crează și că sub această veșnică scurgere raporturile rămân constante, însă nu o poate proba cu măsuri indiscutabile căci se pot admite totdeauna mici variații, infime creații ce scapă măsurilor noastre cantitative.

E probabil ca și relațiile dintre fenomene adecă legile să se schimbe ca și fenomenele, deși lent și insensibil.

Probat rămâne doar faptul că schimbările naturii depind unele de altele, dar nu că sunt exact determinate unele de altele.¹⁾ Așadar este inexact că legile domină fenomenele, iar acestea s'ar supune docil intransigenței lor. Legile nu sunt puse înaintea lucrurilor, ci le presupun,

1) D. Parodi: La philosophie contemporaine en France, p. 172. Paris, Alcan. 1925.

ele nu exprimă decât raporturile pe care le derivă din natura lor realizată în prealabil „legile sunt albia prin care trece torentul faptelor... ele au săpat-o deși o urmează”. 1)

Trecerea de la o formă de existență la altă formă mai înaltă conține totdeauna un element de contingență. Știința nu poate explica necesitatea riguroasă a acestei treceri și dacă existența este ceva contingent, contingența e și existența genurilor.

Principiile matematice omul nu le-a descoperit dintr'odată, ci până să ajungă la ele a trebuit să dibuiască multă vreme. Principiile matematice nu derivă în mod logic din noțiunile anterioare; ele nu sunt necesare decât în raport cu postulatele a căror necesitate este indemonstrabilă și astfel necesitatea lor nu este în ultima instanță decât tot ipotetică.

Aceleași concluzii le putem trage și în ceea ce privește legea conservării energiei, care nu poate avea altă origină decât tot în experiență, întrucât nu reeșe de nicăieri că ar fi expresia necesară a naturii lucrurilor.

Acestea au un fond de viață și schimbare care nu se epuizează niciodată.

În lumea vie, în lumea biologică, elementul schimbării devine și mai accentuat, fiind cu desăvârșire exclusă posibilitatea permanenței tipurilor. Atâta vreme cât natura vieții este însăși mișcarea și schimbarea.

Acest concept al permanenței al imutabilității nu este decât idolul favorit al unei științe care se complăce în abstracții rigide.

În cursul profesat la Sorbona în anul 1892—1893: **L'idée de loi naturelle dans la science et la philosophie contemporaine**, 1894, reia aceeași demonstrație.

Metoda de acum diferă considerabil de cea utilizată în 1874 care era deductivă.

„Teza de la 1874 proceda prin deducție și critică abstractă, prin discuție a priori de la noțiuni pure și ajungea la o erarhie de forme: posibilul, existența, noțiunea, materia, corpurile, viul, omul. În 1892 chestiunea e reluată prin analiză și inducție”. 2)

Aruncând privirea asupra diferitelor științe și legi, constatăm existența a două grupe. Prima grupă o formează legile și științele care se ocupă cu staticul, ajungând la relații de coexistență și constanță: șt. mecanice, fizice și chimice.

Aci întâlnim o necesitate absolut rigidă, dar ipotetică deoarece neglijează în lucruri calitatea și principiul schimbării spontane, detaliul rămânând complet nedeterminat. Am putea spune că legile științifice formează un fel de bariere largi și îndepărtate spre a ne da posibilitatea a lucra în voie.

1) De la contingence des lois de la nature, p. 39. (cit. după Parodi).

2) D. Parodi, op. cit., p. 177.

Legile logice dovedesc acest fapt în mod strălucit, deoarece lasă nedeterminate lucrurile cărora se aplică dându-ne posibilitatea a gândi că realitatea poate fi contradictorie cu ea însăși întrucât „când zic $A = A$ nu-mi interzic nicidecum a presupune că A este în sine lipsit de identitate”.¹⁾

Astfel necesitatea logică, deși absolută „stăpânește suprafața lucrurilor însă nu le determină natura”²⁾.

A doua grupă de științe — cele biologice, psihologice și sociale — au ca obiect concretul. Ele nu pot avea niciodată gradul de pozitivitate pe care-l au primele căci considerând detaliul și palpabilul, legile lor vor fi de schimbare sau evoluție și nu vor putea închide în sine permanența și identitatea primei grupe.

Cu cât ne apropiem de viață, de concret îndepărtându-ne de abstracțiile logice și matematice cu atât lucrurile sunt mai bine determinate în detaliile și trăsăturile lor particulare. Așadar, contingentă peste tot. Ceva mai mult; nu numai că diversele tipuri de legi sunt contingente unele în raport cu altele, dar ele devin și mai contingente întrucât ne apar ca invenții ale spiritului nostru.

Acest fapt ne duce la concluzia că diversele feluri de legi nu sunt nici pur a priori, nici pur empirice ci „ele sunt un amestec de a priori și de a posteriori”.³⁾

Ele sunt un fel de artificii ale spiritului spre a gândi lucrurile.

„Conceptul de lege este produsul efortului pe care-l facem spre a adapta lucrurile la spiritul nostru”.⁴⁾

În „**Science et Religion**” accentuiază și mai mult ceea ce afirmase în celelalte lucrări: refuzul de a vedea în știință ceva țepăn, încremenit, căci spiritul științific se formează treptat pe măsură ce știința se creează și progresează.

Rațiunea însăși este contingentă, progresivă, liberă, creatoare de sine și de operele sale.⁵⁾

Ce-a realizat acest subtil gânditor care și-a irosit viața spre a-și susține contingentă tuturor legilor?

Plecând dela știință, care se impune ca un fapt, a căutat să arate că ea nu contrazice noțiunile de individualitate, finalitate și libertate ci dimpotrivă le presupune.

Desbatând problema necesității naturale el ajunge la convingerea că legile sunt fapte nu principii.

Într-o oarecare privință I-am putea asemăna cu I. Kant, deoarece amândoi vor concilierea științei cu credința, grație unei critice prealabile a cunoștinței.⁶⁾

1) E. Boutroux: De l'idée de loi naturelle, p. 17. Alcan. 1895.

2) Idem, p. 19.

3) E. Boutroux, op. cit. p. 16.

4) Citat după D. Parodi, op. cit. p. 183.

5) Citat după D. Parodi, op. cit. p. 184.

6) P. Archambault. Emile Boutroux, p. 42. Rasmussen.

De aici înainte încep deosebiri, căci pe când Kant, impregnat de raționalismul wolfian, nu vede în lumea reprezentării decât necesitatea, simțindu-se obligat a strămuta pe **Dumnezeu, Sufletul și Libertatea** într'o lume suprasensibilă, inaccesibilă rațiunii, Boutroux, liberat de orice dogmatism raționalist, vrea să le găsească acțiunea supremă în chiar lucrurile date.¹⁾

Deși Boutroux a avut ambiția unei concilierii a științei cu principiile spiritualismului pe baza contingentei, totuși ideea contingentei rămâne echivocă, iar ideea libertății nu o lămurește decât în parte și insuficient. Operele lui scurte dar abundente în idei fructuoase ar fi putut lua o dezvoltare mai impresionantă, lămurind multe idei care au rămas doar scânteeri originale. Oricum însă, Boutroux rămâne o figură măreață în galeria cugetătorilor epocii contemporane, formând pentru viitor un permanent izvor de idei filosofice.

Prof. Șt. Zissulescu

Chemări...

*Răsvrătind ale trecutului chemări,
Stinse de jvaluri spumegânde în larg, ary Cluj
Când visuri, iluzii de-apururi se sparg
Pe unde de ape 'n triste depărtări...*

*Imaginea-ți clară, umbră de catarg
Reinviază viața-mi de ulări
Cu toată țărna umbroaselor cărări..
Și lumea ce pare sforăit de șarg..*

*Te chem din lumea șoapțelor de ape,
Din umbrele pădurilor stâncoase,
Din cerul depărtat sau din hârtoape..*

*Chemare vană, cuvintele scoase..
Tu ești din lumea pe care n'o pătrund
Cu glasul meu născut din țărna de prund!*

FANE GEO PAJIȘTE

1) Ibidem, pag. 42.

EPIGRAMIE

citite la șezătoarea literară a grupării
„Pro Arte”

Introducere

Epigrame-am câteva
Dedicate multora
Mă voiu adresa, deci, cui?
Natural... maestrului
Și veți asista se pare
La o mică 'mponcișare
Un duel între M. Ar. Dan
Atacat de R. Gorgan.

Maestrului M. Ar. Dan.

„Unde ne sunt visătorii?”
Se 'ntreba unul cu-alean
Iată-i!... Publicul din sală...
A citit versuri M. Ar. Dan.

*Drei Florica Ciura, care a publicat în numărul
de Sâmbătă 16 Ianuarie a. c. al „Ecolui”,
poezia „Cântec trist”.*

Ai văzut că ninge
Și te 'ntrebi pripit:
Oare... „cine plânge?”...
Noi... că te-am citit.

*Unuia care susține că la un atac din partea
unui epigramist ar fi improvizat un catren.*

A muncit o lună 'ntreagă
Persoana vizată
Epigrama sa să fie
Azi... improvizată.

*Dlui Mircea Damian, care a scos, la începutul
anului acesta, romanul „Om”*

Cuvântul „om”, subt al său nume
E scris, pe-o carte din ăst an
Și-aflarăm, chiar printr'o minune,
Că-i om și Mircea Damian.

D-lui Borneas, animatorul grupării „Pro Arte”

Fiind cu Academia
Ai intrat, văd, la „Pro Arte”
Bănuind, se vede treaba,
Că e vorba de... pro parte.

REMUS GORGAN

Noțiunea de „ținut al Hălmagiului”

Una dintre porțile naturale ale Munților Apuseni o formează defilcul Crișului Alb în porțiunea Guravăii—Vârfurile—Hălmagiu—Ociu. Importanța strategică a acestui defileu sporește prin faptul că se leagă ușor cu bazi-nul Crișului Negru prin pasul dela Dealul Mare străbă-tut din vechi timpuri de o șosea bine practicabilă, șo-seaua Deva—Brad—Vașcău—Beiuș—Oradea, care la Vâr-furile cade în capul altei vechi artere de comunicație, șo-seaua Micălaca (Arad)—Vârfurile, dublată acum de linia ferată Arad—Brad, ținând ambele cursul Crișului Alb, spre originile lui. Ieșind din Ardeal, după un popas făcut în tabără lângă Hălmagiu la 6 Dec. 1600, peste Vârfurile și prin pasul dela Dealul Mare a trecut Mihaiu Viteazul cu suita sa spre Beiuș-Oradea, în drum spre Viena. 1)

Aceste condiții geografice au dictat regiunii Hălma-giului o situație de graniță politică plină de sbucium ori-decâteori autohtonii munților s'au găsit față în față cu cetele năvălitorilor din câmpie. Și pentru apărarea aces-tui defileu a existat, pomenită din evul mediu începând, o cetate în Hălmagiu și pe cât se pare, și la Vârfurile. 2)

Pe la Vârfurile (Ciuciu) a tras pălancă Nicolae Ciu-ceanul (Tschutschy) 3) la 1566, stăvilind invasiunea Tur-cilor în restul Zărandului. Și sub întreaga durată a ocu-pației turcești în Ungaria, din pricina situației de grani-ță naturală a avut să sufere iobagii români de aici, atât încursiunile pașalelor, cât și pe ale nemeșilor unguri re-fugiați sub ocrotirea principelui ardelean.

La 1604, dela începutul anului și până prin Maiu, trabanții lui Horváth au pustiit ținutul H. Dupăce au prădat satele, au asediat cetatea în care se refugiase o parte a populației. Cetatea a scăpat de pustiire numai în schimbul unui tribut. 4)

În anul următor, 1605, pașa din Timisoara a iefuit în două rânduri satele de aici până la Baia de Cris. Si acum cetatea H. numai cu greu a scăpat nedărâmată 5)

1) Hurmuzaki, 41, pag. 220—1. Scrisoarea lui Mihaiu V. către căpitanul Oradiei, datată lângă Hălmagiu („Benes II.”) la 6 Dec. 1690.

2) Márki Sándor, Aradvármegye és Arad szabad királyi város története (Arad. vol. I. 1892; vol. II, 1895) vol. I, pg. 130.

3) Szalay, Erdély és a porta, pg. 141.

4) Belhlen, VI, 52—4. După, Márki, II, pg. 41—2.

5) Kozma Pál, Zaránd-vármegye leirása, Cluj, 1848, pg. 90.

Pentru apărarea strâmtorilor dela Hălmagiu, la 1705, principele ardelean trimite oaste românească din comitatul Hunedoarei. Atunci, în luptele curuților împotriva labonților, fu distrusă până la pământ cetatea Hălmagiului.¹⁾

Revenim la timpurile mai nouă. La 1848, Ungurii porniți dela Arad și-au așezat tabăra la Iosășel, iar cei dela Oradea la Șanț pe Dealul Mare, urmând să se întâlnească la Vârfurile în fața Hălmagiului, exact pe aceleași poziții ca și în recentele evenimente dela 1919, când depe aceste locuri și-a pornit armata română ofensivă pe valea Crișului Alb, cât și peste Dealul Mare, coborînd în valea Crișului Negru.

Cunoscând prea bine importanța strategică a acestui defileu, au stăruiț Ungurii să obțină la tratatul de armistițiu din 1918 trecerea liniei demarcaționale, Est de Hălmagiu. Și tot din acest motiv, colonelul Răzoviceanu din Divizia II Vânători, exploatând un moment de slăbiciune al adversarului, ocupă la 31 Martie 1919 Hălmagiul pe propria răspundere, ușurând mult prin aceasta operațiunile ofensivei, ce începu abia peste două săptămâni.

Tot în virtutea condițiilor geografice specifice, județul Arad a putut contribui efectiv în lupta pentru desrobire numai prin concursul populației din ținutul II., înregimentată în corpul voluntarilor „Hloria”.

Ținutul Hălmagiului își are numirea dela localitatea cu același nume. Definiția aceasta i-o dă și geograful Mathias Bell la 1777.²⁾

Hălmagiul a fost oraș — „oppidum” —, înfioritor în vechime: centrul unei industrii metalurgice, centru comercial în situația sa de punct vamal de frontieră, centru administrativ, militar și cultural, fiind pomenit ca sediu al unui voevodat românesc și pe la mijlocul sec. XV, dupăcum se va vedea la locul său.

Despre ținutul H. se vorbește mercur, începând din evul mediu, ca unitate constitutivă a comitatului Zărând aparținător uriașului domeniu al cetății Șiriei.

La 1444 Hălmagiul se enumeră între cele 7 districte românești din comitatul Zărândului, pe care Ioan Huniadi le primește dela Brancovici.³⁾

La 10 Aprilie 1451 același Ioan Huniadi confirmă pe voevodul Moga din Hălmagiu în drepturile sale de voevod al Românilor din regiunile: Căpâlna, Hălmagiu și Băița.⁴⁾ Ne sunt atestate cneziatele din ținutul H. și în sec. XVIII.⁵⁾ Ele se orientează după văile celor trei afluenți

1) *Thaly*, III, 637—8. După, Márki, II, pg. 283—285.

2) *Compendium Hungariae geographicum*, pg. 276: „Halmagyensis (processus) ab oppido, quod taxe ambit, sic adpellatus”.

3) *Diploma DLXXXV.*, Hurmuzaki, 1 2, pg. 696—698.

4) *Dl.* 30188, Márki, o. c. I, pg. 360, 501.

5) *Silviu Dragomir*, *Istoria desrobirii religioase*, Sibiu, 1920, vol. I. Anexa 79: „Protocollum visitationis sen investigationis Halmagyensis in negativ unionis”, datat în Hălmagiu la 1754.

care se varsă în Criș pe la Hălmațiu, Ciuciu și Aciuța și se numesc: cneziatul Hălmațiuului, al Ciuciuului și al Aciuței. Al patrulea se numește cneziatul montan¹⁾ și cuprinde sate tot depe valea Hălmațiuului, însă pe cele dela originea păraelor, adică din regiunea superioară muntoasă. Interesant de reținut că populația comunelor pomenite în cneziatul montan, ca Brusturi, Lunșoara, Văjdogi, Sârbi, Hălmațel se deosebește în port până în prezent. Bărbații de aici au țandre scurte și negre, în opoziție cu celelalte sate, unde se poartă țandă albă și lungă.

În compoziția sa veche Zărândul consta din districtele: Zărând, Ineu, Hălmațiu și Brad.²⁾

Timp de 150 ani (sec. XVI—XVIII) în teritoriul ocupat de turci comitatele nu mai funcționează. Depe atunci Zărândul se împarte în regiunea inferioară de șes — Ineu și Zărândul —, ajunsă sub ascultarea directă a Turcilor și în regiunea superioară muntoasă — Hălmațiu și Bradul — care formează obiect de litigiu între Turci și principii ardeleni pe deoparte și între ambii față de regele ungar, pedealtăparte. Pacea dela Carlovăț dela 1699 pune capăt stăpânirii turcești. Această regiune, și-o revendică acum împăratul eliberator pentru coroana Ungară.

Astfel, la 1697 prefectul cameral instituit la Hălmațiu, întreprinsese o investigație asupra apartinențelor districtului Hălmațiu pentru a stabili cari comune aparțin aici.³⁾

În 1700, comisiunea pentru stabilirea graniței între Ardeal și Ungaria propune ca districtul Hălmațiuului să se anexeze la Ardeal.⁴⁾

La 1703 ținutul H. intră în confiniul militar arădan, având garnizoană în Hălmațiu.⁵⁾

Depe acum H. are oficiu vamal. Hărmințașul dela vama H. fu Sigismund Edelspacher dela 1709 până la 1713, când este numit prefect cameral al Arad-Zărândului. Stia și românește.)

După introducerea lui de prefect al Aradului, plecă imediat la Hălmațiu, astfel comitatul rămase fără cap tocmă pe timpul răscualei lui Pero.⁷⁾

La 1715 staturile Zărândului se plâng că inspectorul din Seghedin a alungat pe nemeșii depe domeniul și din satele Hălmațiuului, cerând regelui să fie repuși în drepturile lor.⁸⁾

1) În latinește sunt redată astfel: *kinesia halmagyensis, k. montana, k. csucsensis, k. acsucsensis.*

2) *Kozma, o. c. pg. 6.*

3) *Márki, manuscris, Helységnévtár, pg. 52f. Biblioteca Pal. Cultural, Arad.*

4) *Márki, o. c. pg. 270.*

5) *Idem, pg. 274.*

6) *Márki, o. c. II, pg. 301.*

7) *Idem, pg. 296.*

8) *Idem, pg. 318.*

Situația de drept comun a Zărandului, care trebuia să se frângă pe la Hălmagiu, însă nu e clară. La 1715 și 1720 Zărandul este recenzat în Ungaria, compus din districtele: Zărand, Ineu, Hălmagiu și Brad.¹⁾

La 1741,²⁾ circumscripțiile Zărand și Ineu se anexează la jud. Arad din Ungaria. Zărandul se restrânge de aci înainte la cele două regiuni muntoase, aparținând Ardealului. Prin aceasta țin. II. ajunge graniță între Ardeal și Ungaria, așa cum fusese în mod ilicit și pe vremea Turcilor. Granița trece Vest dela Hălmagiu, prin comuna Guravăii. Drept capitală s'a decretat Baia de Criș, ca aflându-se în centrul comitatului.

După revoluția dela 1848/9, sub absolutismul austriac, dela 1850 până la 1861, comitatele fiind desființate, pretura Hălmagiului, mai adăugându-i-se câteva comune la Est, aparține prefecturii din Orăștia.³⁾

În epoca frumoasă de viață românească a Zărandului, dela 1861 până la 1876, Hălmagiul fiind al doilea centru al comitatului, pretura II. era considerată ca subprefectură, congregia comitatensă ținându-și ședințele și în Hălmagiu.

La 1876 Zărandul, acest vechiu și românesc comitat, fu desființat⁴⁾ tocmai din pricina manifestărilor naționaliste.

Cele 34 comune ale preturii Hălmagiului au fost anexate la comitatul Aradului, restul Zărandului trecând la Hunedoara. Dela faceastă dată cercul Hălmagiului formează cotul dela extremitatea de Est a comitatului Arad în Ungaria, până la 1918 când intră sub imperiul românesc, numindu-se plasa H.

În era românească, prin arondarea făcută la 1925, plasa Hălmagiului mai primește în sine notariatul Gurahonțului cu 8 comune și pe al Iosășelului cu 4 comune, numărând în prezent 45 comune.⁵⁾ (Din 1908, Văjdogii s'au unit cu Lunșoara).

Iată de ce nu vorbim de plasa H. și peste tot de unitatea administrativă, care se poate lărgi sau restrânge, pe un timp oarecare; ci ne vom ocupa de ținutul Hălmagiului, complexul etern și viu al unității geografice, care, ea, creiază și unitatea administrativă, economică, culturală și implicit istorică.

Cuprindem sub noțiunea de ținut al Hălmagiului localitățile care înglobându-se în aceeaș sferă de atracție

1) Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. Ed. Of. de statistică ung. vol. XXII, Budapest 1896, pg. 397.

2) Articolul de lege ungară, XVIII din 1741.

3) Ord. LI/141 a Min. de interne. Justiție și finanțe dela 4 Iunie 1854. — „Foaia pentru minte, inimă și literatură” No. 23 din 27 Iunie 1854.

4) Art. de lege ung. XXXIII din 1876.

5) Decretul regal Nr. 2465, publicat în Monitorul Oficial Nr. 220 din 1925. Această arondare a intrat în vigoare la 1 Ian. 1926.

geografică; ca atare, au aparținut mai mult timp autorității administrative din Hălmașiu. Acestea sunt cele 34 comune pe care jud. Arad le-a primit la 1876 prin desființarea Zărandului, adevărat fostul cerc, mai apoi plasă a Hălmașului până la 1925, care sunt grupate în următoarele 5 notariate: **I. Hălmașiu:** Tisa, Țărmure, Ionești, Ocișor și Ociu; — **II. Hălmașel:** Poienariu, Tohești, Târnavița, Luncșoara și Sârbi; — **III. Bănești:** Cristești, Brusturi, Bodești, Mermesti, Leasa și Leștioara; — **IV. Vârfurile:** Măgulicea, Lazuri, Groși, Vidra, Poiana și Avram Iancu; — **V. Pleșcuția:** Guravăii, Aciuța, Tălagiu, Budești, Dumbrava și Răstoci.

În această compoziție ținutul Hălmașului se întinde pe o suprafață de 42,525 ha., numărând 20,311 suflete în anul 1930. Cu excepția unei slabe infiltrații de elemente funcționărești, meseriași și comercianți, întreaga populație băștinașă este curat românească. Ținutul H. se mărginește la Sud și Est cu jud. Hunedoara, la Nord-Est cu Turda, la Nord cu Bihorul, iar la Vest spre interiorul județului cu regiunea Gurahonțului. Hotarele urmează cu predilecție culmea masivului Bihorul la Nord, a Munților Metalici la Sud; iar la Est și Vest culmea alvanelor coboritoare în Criș ale acestora, lăsându-se uneori, aici, și pe firul apei, îngăduind păstorului să-și adape vitele. Privind din piscul Pietrile Aradului (1427 m.) spre Sud, avem dintr'o ochire întreg ținutul. Coloane de munți bogat împăduriti purced din trunchiul Bihorulului direct sau din Moma în direcție Sud-Vestică spre Criș. Pe măsură ce înaintează, slăbesc pădurile și dealurile devin mai pleoștite, brăzdate de ogoare, pânace se pierd în lunca, puțin pronunțată încă a Crișului.

Orientându-ne după Criș, la partea superioară și inferioară a luncii, mai ales pe la Vârfurile, ramificațiile coloanelor își recapătă energia și, retezate de apele Crișului, produc adevărate chei, căci în față Gorganele din Munții Metalici răsar brusc chiar din albia râului. Pe stânga Crișul nu are aici afluenți de seamă și nici lunci.

Traversând cu piciorul regiunea dela Est spre Vest vom găsi trei văi. Cea mai largă este valea Hălmașului cu trei ramificații, pe care se află notariatele Hălmașiu, Hălmașel și Bănești. A doua este valea Vârfurilor cu notariatul Vârfurile. A treia este valea Aciuții; în trecut cnezatul era în Aciuța, acum materialul se află în comuna vecină, Pleșcuția. Am avea deci trei unități geografice.

Privite însă dela înălțimea și distanța ce ne-o oferă Pietrile Aradului, dealurile Aciuei (Avr. Iancu), Glemieile, Hereadul și Șortocul, aproape nu se mai reliefează din planul luncilor, cari toate devin una cu a Hălmașului, înfățișând o depresiune de formă ovală mai largită pe la

Hălmagiu, indicând astfel centrul geografic al întregii regiuni.

În urma acestui privilegiu natural, a devenit Hălmagiul din cele mai vechi timpuri centru politic-administrativ-militar, economic, cultural și prin urmare și o noțiune istorică, păstrându-și prerogativele până în prezent, în calitate de sediu de plasă.

Și noțiunea de ținut al Hălmagiului trăește intens în conștiința localnicilor. Munteanul dela Lazuri, dela Brusturi, sau din oricare localitate de aici, purtându-și „în jos” căruța cu negoațe de fructe, cioplitură și diverse articole de lemn — ca și intelectualul rătăcit pe alte meleaguri —, va spune totdeauna, că e „dela Hălmagiu”.

Tr. Mager

BOBOTEAZĂ

Scutură cerul ciorchini de lumină...

— Arhanghelii 'n zare, sburând, se închină...

Pe-aproape, plutește-un porumb în văzduh...

E pasăre vie, sau e Sfântul Duh?...

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Din inimi tâșnește elan de mister,

La margini de ape, sub mijloc de cer...

Gh. Moțiu.

STROPI DIN CASCADA VIETII...

Iubirea rămâne numai acolo unde umple...

* * *

„Eu sunt alfa și omega“. Dar vorbele acestea le-ai auzit analfabeții...

„Eu sunt începutul și sfârșitul“. Dar bieții noștri ochi, nu pot cuprinde atâta distanță...

* * *

„Extremele se ating“. Dar numai în sufletele cari sunt stăpâne pe toată distanța dintre ele.

* * *

Depărtările din lume sunt tot atât de cuprinzătoare cât și lumea din depărtări...

Gh. Moțiu

TENDINȚE DE ARTĂ LA ARAD

Plastica arădană a devenit în ultimul timp un fenomen important și ne bucurăm de-a constata că artiștii de aci, se socotesc depe acum printre cei mai harnici din generația nouă.

O expoziție colectivă preconizată de mine în coloanele acestei reviste,¹⁾ s'a înfăptuit în cadrele unei grupări „Pro-Arte”, tot atât de fecundă ca și programul ei. Expoziția aceasta ne-a dat în acelaș timp un tablou caracteristic al dezvoltării tinerilor și nesiguranței celor mai bătrâni în drumul cercetărilor întreprinse. A fost un discernământ al valorilor creatoare, un mijloc admirabil de-a vedea prezentul și de-a cunoaște viitorul, lumina nouă în care va străluci opera de artă românească.

Nota de ansamblu a expoziției se îndreaptă spre o impulsivitate accentuată de modernism. Câțiva expozanți însă se diferențiază prin factură; unii sunt realiști, alții impresioniști, așa că arta lor ocupă un loc particular în viața plastică din orașul nostru.

Pictura lui **Olinescu**, impresionistă pentru ca să dea sinteza lucrurilor în apariția unui moment, se găsește într'o fază de transformare, de tranziție spre o semnificare mai precisă din punct de vedere tehnic. Ea cedează locul gravurei, unde Olinescu a definit un stil propriu, original prin inspirație și execuție.

Pictorul **Silviu Costin** este nou venit printre noi. Este un interpret sensibil al naturii. Artă lui, ne mărturisește o forță nouă, o analiză meticuloasă a luminei și umbrei, a acestei lumini care este concentrată pe o figură, sau care este proprie unui interior țărănesc pictat în liniștea unei zi de vară.

Artă D-șoarei **F. Păcățianu** posedă luxul și farmecul discret al mediului de unde se inspiră. Ea este peisagistă. Pânzele ei sunt concepute cu multă vivacitate și grijă artistică. Paleta lui **Soos** este bogată în culori, poate cea mai bogată. Lucrările sale ne reamintesc o școală mai veche, cu principii rigide, care astăzi însă numai au nici viață nici putere de inspirație. **Toader jun.** este decorator. Expune pentru prima dată în orașul nostru. Genul mitologic și religios, îmbracă la el un caracter monumental, de care se poate mândri.

1) Hotarul, no. 6, 1936.

Pânzele lui **Petru Feier, Nicolae Chiriloviciu și Andrei Virányi**, reflectă noua edificare plastică în arta contemporană. O sinceritate tinerească spontană, o simplitate extraordinară, precum și un desen veridic, îi clasează printre cei mai febrili moderniști.

La **Feier**, individul nu formează decât o pată colorată, și nu-l interesează decât element de compoziție. În „câna” lui, observăm că intenționat modelatul este subordonat compoziției armonioase a liniilor și atitudinilor.

Alte pânze, în schimb sunt fără subiect și fără acțiune. O stradă ia sub penelul lui Feier, aspectul unui decor, unei compoziții, prin care caută o expresie sintetică, simplă și laconică a culorilor. Pentru a reda sensul realității, el caută formele și culorile cele mai simple. Aceasta este caracteristica artei lui. Feier, se îndreaptă spre cercetarea suprafațelor mari colorate, pentru care știe bine să construiască spațiul și formula sintetică. El ia ca punct de plecare natura, dar din bogăția ei vivanță și concretă, el nu reține decât aparența decorativă și culoarea. Acest decorativism este modern prin factura largă și savuroasă; **ca și artiștii moderni**, Feier diformează intenționat figurile sale, în profitul unei interpretări ultraobiective, și nu caută decât rafinamentul formei, uitând semnificarea intrinsecă a lumii exterioare. Iată **Esthera**. Vedem aci, în mod admirabil, reprezentată noțiunea construcției subiectului și a locului său în spațiu. O pânză mare, subliniez acest lucru, pentru ca să arăt că aviditatea extremă a vederilor și simțurilor sale, nu se lasă închisă în cadre mici. Feier are nevoie de suprafețe mari pentru a-și desfășura tot entuziasmul înaintea unei culori sau unei impresii care-l obsedează.

Virányi, consacră o atenție particulară coloritului. Cu un sens foarte dezvoltat al culorii, artistul se servește de culori tari și nu-i e frică de contraste. Virányi împreună două culori diferite, cu totul opuse, limitându-le net și fără atenuări. Aceasta colorație violentă, prepară în arta lui Virányi o orientare principală care nu va întârzia să corespundă exigențelor esteticei noastre contemporane. Virányi, este cel mai modern dintre expozanți. Pentru a obține o și mai mare forță de expresiune, el renunță la culoarea reală a obiectelor, ca să le interpreteze pe acestea numai și numai prin prisma vederilor sale personale. Alteori însă, arta lui Virányi este mai realistă. Există un punct de contact între arta lui Virányi și Feier; acesta din urmă, are doar o gamă mai deschisă, însă observăm aceaș factură largă și determinată la amândoi.

În portretele sale Virányi încearcă să ajungă la expresia picturală, atât prin ansamblul coloritului său cât și prin grijă particulară pe care o dă facturii sale. Evită ca și Feier efectele superficiale, se servește de-o paletă

sobră, rămânând însă foarte subtil cât privește calitatea execuției.

În desen, el nu se poate încă despărți pe deplin de influența Școlii și poartă astfel dualismul între un curent sever și un altul mai liber care-i va lua locul.

Desenul lui Chiriloviciu, este cu totul deosebit de acela a lui Virányi. Primul este pătrunzător și expresiv, al doilea precis și academic. În această disciplină a Școlii, sentimentul individual pare să dispară din lipsă de accent și de interpretare. Desenul social alui Chiriloviciu, este tratat cu multă pătrundere.

Nu de mult Chiriloviciu a expus pânze a căror factură l-au clasat mai mult între clasici, dar din contactul artistic cu prietenul său Feier, s'a format la el un drum nou, o artă liberă, de a cărei originalitate ne-am convins depe acum. El a ajuns astăzi la o plină posesie a acestui curent nou în artă și credem că îl va perfecționa și mai mult. Găsim aci o estetică nouă, care se naște din îmbinarea liniilor, între care formele nu sunt menționate decât printr'o tonalitate foarte legeră. Extrema cealaltă a acestei metode coloristice, o reprezintă picturile lui Virányi, caracterizate printr'o colorațiune puternică și contrastată. Gama atenuată alui Feier formează însă elementul intermediar între aceste trei palete. **Toamna** lui **Chiriloviciu**, e abia colorată — vedem aci mai mult un sfârșit de toamnă, când nu mai sunt culori, când totul e pal și metalic. **Feier** colorează mai mult tablourile sale. Concepția estetică a acestuia din urmă se caracterizează prin desenul liber și clareța stilului său în compoziție.

Expoziția și-a închis porțile. Lecția valoroasă de care a fost însărcinată, a împărtășit-o tuturor cu acelaș interes ce-l poartă pentru frumusețea și perfecțiunea spiritului omenesc. Cine va urma oare învățăturile sale? Dorința de perfecțiune a avut întotdeauna misiunea de a civiliza lumea obligându-o să-și stăpânească instinctele pe care le pune în serviciul idealului său.

Teodor T. Țiucra

INSTITUTUL SOCIAL BANAT-CRIȘANA

Dare de seamă despre activitatea des- părțământului Arad, pe anii 1935 și 1936

Darea de seamă despre activitatea institutului nostru, pe anii 1935 și 1936; începe cu trista pomenire a celor plecați pentru totdeauna din rândurile noastre: Episcopul Grigorie Comșa și profesorul Teodor Mariș, două figuri cari au ilustrat cu vrednicie acțiunea noastră de cunoaștere și ridicare a satului românesc.

Regretatul Episcop Grigorie, fost președinte de onoare al institutului nostru -- titlu ce-l purta cu mândrie sub semnătura sa de pe publicațiile valoroase ce le-a scris pe seama poporului -- s'a interesat deaproape de bunul mers al activității noastre și ne-a lăsat tuturora un bun îndreptar în lupta de ridicare culturală a satelor, prin lucrarea sa „Cultura satelor noastre”.

Profesorul Teodor Mariș, om de o rară distincție sufletească, a fost prezent la toate acțiunile institutului nostru, luând parte activă la lucrările monografice întreprinse la Sâmbăteni și adunând aci un prețios material documentar cu privire la desvotarea inteligenții copiilor și adulților din comună.

Fie ca sufletele celor doi mari dispăruți ai institutului nostru să se bucure de odihnă veșnică în lăcașurile dreptilor, iar memoria lor să rămână pururea neștearsă în inimile noastre.

Dela data de 4 Aprilie 1935, când a avut loc adunarea generală precedentă, și până în prezent, despărțământul nostru a desfășurat, în linii generale, următoarea activitate:

La 4 Aprilie 1935, dl. Ion D. Popescu, preș. de tribunal, a conferențiat despre „Dreptul în afară de legi”.

La 14 Aprilie 1935, dl. Vasile M. Dimitriu, consilier la Curtea de Apel Timișoara, a ținut la Palatul Cultural o conferință despre „Avortul în noua legiuire penală”.

La 18 Aprilie 1935, dl. dr. Cornel Grofșoreanu, fostul primar al Timișorii, a conferențiat despre corporatism, iar dl. avocat dr. Ulpiu Popa Ghereceanu a conferențiat despre „Efectele aplicațiunii legii conversiunii în jud. Arad”.

La 31 Mai 1935, comitetul despărțământului nostru a întocmit pentru vara anului 1935 un program de activitate, potrivit căruia trebuia continuată și campania monografică dela Sâmbăteni.

Dat fiind că valoarea cercetărilor noastre monografice din anii 1933 și 1934 a ajuns să fie apreciată din partea Fundației Culturale, Regale „Principele Carol”, în vara anului 1935 s'a trimis la Sâmbăteni o echipă studentească, pentruca să se continue cu și mai mult

elan; și mai ales din punct de vedere al realizărilor practice, acțiunea de ridicare a comunei Sâmbăteni, la un nivel de viață mai înalt.

Echipa Fundațiilor Regale a stabilit o colaborare strânsă cu institutul nostru, dl. dr. C. Radu și subsemnatul fiind numiți inspectori onorifici ai echipei și ca atare luând parte activă la lucrările echipei. Realizărilor echipei regale din Sâmbăteni li s'a dat o atenție deosebită prin presă și ele au fost expuse și publicului din acest oraș, prin organizarea expoziției ce a avut loc în luna Martie 1935, la Palatul Cultural din Arad, astfel că ar fi superfluă o nouă înșirare a acestor realizări.

În vara anului 1936, institutul nostru și-a reînceput colaborarea cu Fundațiile Regale, făcându-ni-se deosebita cinste ca, din rândurile membrilor institutului nostru, să fie recrutați de data aceasta conducătorii a lor 3 echipe regale și anume: al echipei din Sâmbăteni, Vârfuri și Cuveșdia. Inspector al echipei din Sâmbăteni a fost numit dl. dr. C. Radu, al echipei din Vârfuri dl. Tr. Mager, iar al echipei din Cuveșdia dl. M. Olinescu. Toate trei echipele, având în fruntea lor pe dl. dr. Sabin Manuilă, au dezvoltat o rodnică activitate asupra căreia socotim că iarăși nu e cazul să insistăm cu amănunte.

Ceea ce dorim în deosebi să expunem în prezența noastră dare de seamă, este aportul ce l-a adus institutul nostru în echipa culturală din Sâmbăteni.

Întâiu de toate, trebuie să precizăm, că echipa regală din Sâmbăteni și-a bazat lucrările sale de ordin practic pe datele monografice culese de institutul nostru. Pe lângă cercetările făcute cu echipa de elevi normaliști în 1934, secția medicală a despărțământului nostru a făcut o mare anchetă sanitară în Sâmbăteni, la care au participat d-nii d-rii: C. Radu, D. Cosma, Șt. Țiriac, C. Manta, Radu Ion, Mager A., Chindler I., E. Pacu și dr. Nica.

În afară de aceasta, membrii despărțământului nostru s'au interesat de aproape de bunul mers al echipei regale din Sâmbăteni, fie luând parte directă la lucrările echipei, fie sprijinind, numai activitatea acesteia. Se cuvine să amintim în acest loc, numele d-lor: D. Cosma, M. Olinescu, Ion D. Popescu, dr. Șt. Țiriac, dr. Ulpiu Popa Cherechcanu, Nestor Covaci, Nestor Blaga, dr. Caius Lepa, I. Toader, Gh. Pălincaș, dr. Livia Boariu, etc.

Materialul monografic cules de institutul nostru a fost unanim apreciat de toți cei ce au avut prilejul să-l cunoască. Cu ocazia expoziției echipelor ce a avut loc la București în Febr. 1936, revista „Era Nouă” constata următoarele: „Comuna Sâmbăteni se bucură în expoziție de cea mai bogată și completă expunere publică a materialului sociologic din lucrările echipei”. Dealtfel materialul nostru monografic a fost apreciat de însuși dl. prof. D. Gusti care, cu prilejul vizitei sale din Sâmbăteni, la 9 August 1935, a însemnat în cronica echipei următoarele rânduri: „Vizita mea la Sâmbăteni mi-a produs o deosebit de mare satisfacție prin activitatea desfășurată de Inst. Social Arad pe tărâmul monografic, cât și prin rodnică acțiune culturală a echipei regale. Urez ca expoziția lucrărilor dela toamnă să reușească a reda aceste 2 activități, pentru mândria Inst. Social și a Fundațiilor Regale”.

Expoziția dela București, ca și cea din Arad, grație muncii asidue

a d-lui dr. S. Manuilă, a reușit într'adevăr să evidențieze într'un mod cu totul strălucit activitatea desfășurată la Sâmbăteni.

După informațiunile ce le deținem, în 1937 va veni o nouă echipă la Sâmbăteni, urmând ca de data aceasta lucrările începute acolo să ia sfârșit.

Evident, chestiunea cea mare care se pune în discuție este aceea dacă toate eforturile ce s'au depus ani de zile de a rândul au fost sau nu justificate. Răspunsul, după părerea noastră, nu poate fi decât afirmativ, pentrucă schimbarea vieții unui sat e, în primul rând, o chestiune de timp. În al doilea rând, munca de ridicare a satului trebuie să se desfășure pe baza unei metode, care, oricâtă valoare teoretică ar avea, întâmpină grele obstacole atunci când este aplicată pe teren. Socotim că primii ani de cercetări monografice dela noi din țară au avut un bogat rezultat mai ales din punct de vedere metodologic. Institutul nostru, integrându-se cu cuvenită modestie, în angrenajul de refacere a vieții sătești inițiat de Inst. Social Român și Fundațiile Regale, poate fi mulțumit că, după trei ani de activitate, a reușit să arate drumul pe care trebuie să apuce toți cei ce doresc să cunoască realitățile vieții din acest colț de țară și să contribuie la ridicarea ei. Prin contactul ce l-au avut unii membri ai institutului nostru cu echipele studentesti, am ajuns să dispunem azi de forțe, cari si-au însușit o metodă de lucru de primul ordin. E suficient să amintim, în această privință, un singur amănunt: ideea de a utiliza în echipele monografice elevi normalisti a pornit dela institutul nostru și ea a găsit aprobare chiar la Ministerul Educației Naționale.

Cu tot caracterul de experiență al primelor noastre cercetări dela Sâmbăteni, trebuie să se știe că dispunem de un valoros material documentar, care așteaptă să fie prelucrat. În privința prelucrării acestui material, noua conducere a despărțământului nostru va trebui să ia contactul cu Fundațiile Regale pentru a stabili decă Fundațiile Regale înțeleg să ia asupra lor redactarea întregului material cules la Sâmbăteni, sau socotesc ca o parte din acest material să fie redactată de institutul nostru.

Chiar în ipoteza, că Fundațiile Regale ar lua asupra lor redactarea în întregime a materialului monografic institutul nostru trebuie să organizeze un ciclu de comunicări prin care să facă cunoscut, cel puțin în linii generale, realizările dela Sâmbăteni.

Alăturarea de cercetările monografice dela Sâmbăteni, în cadrele institutului nostru s'a întreprins din partea d-lui prof. Tr. Mager un studiu monografic asupra ținutului Hălmagiului. Cele 3 volume ale lucrării d-lui prof. Tr. Mager relevă marea grijă ce o poartă dea ținutului Hălmagiului și evidențiază aptitudinile d-sale de bun monografist.

Trebuie să subliniem, în cadrul acestei dări de seamă, că în anul 1935 institutul nostru nu a primit dela nimeni nici o subvenție, iar în 1936 singura subvenție ce am primit a fost aceea acordată de Camera de Comerț din Timișoara, în sumă de 10.000 lei, prin bunăvoința d-lui dr. C. Manuilă, căruia îi exprimăm și pe această cale mulțumirile noastre.

Evident că, într'o atare situație, lipsiți de sprijin material, am

luptat cu mari greutăți, fiind adeseori obligați să renunțăm la unele planuri de muncă.

Cu toate aceste greutăți, conducerea acestui institut are satisfacția să declare că, după trei ani de trudă, a făcut tot ce i-a fost în putință pentruca institutul nostru să fie un puternic focar de lumină și un îndreptar pentru toți cei ce doresc ridicarea satelor, prin difuzarea culturii.

Avem regretul să vă mărturisim însă, că nu am putut realiza tot ce ne-am pus în gând. Mot.vul îl lăsăm pe seama, altora să îl discute.

Nu ne îndoim, că noua conducere a institutului, care urmează a fi aleasă azi, va continua cu și mai mult elan și cu deplină isbândă munca de cercetare a realității românești din acest ținut.

E fără îndoială o muncă grea aceasta, o muncă de migală și de stăruință, care nu-ți aduce uneori nici un succes personal, trebuind să te integrezi într-o unitate în care individul dispare. Cne ar putea spune însă, că această muncă nu înseamnă o splendidă și reconfortantă disciplină, un minunat prilej de a-ți închina voința de muncă binelui obștească?

Actuala conducere a despărțământului urează conducerii viitoare să ducă la bun sfârșit această muncă închinată obștei românești.

Oct Lupaș
secretar.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

STROPI DIN CASCADA VIETII...

Sunt oameni cari refuză adevărul numai pentrucă nu-l găsesc singuri.

* * *

Ca să te poți apropia de oameni, totdeauna trebuie să fii însoțit de Dumnezeu. Singur, niciodată nu te poți apropia de ei...

* * *

Dacă nu pierdem moartea în viață, pierdem viața în moarte...

* * *

Numai umilința poate satisface iubirea, fiindcă nu mai ea nu nesocotește nimic

* * *

Mândria e cea mai puternică soluție de nimicire a propriei tale valori: cum îți atingi valoarea cu puțină mândrie o și nimicești.

* * *

Acela iubește lumea mai tare, care se depărtează de ea mai mult: — se teme că va păta-o...

Gh. Moțiu.

Gh. Ciuhandu: Comercianții „greci” în Părțile ungurene și în special în Ținutul Aradului

În bogatul volum omagial oferit fraților Lapedatu, în cadrul sărbătoririi dela Brașov, părintele dr. Gh. Ciuhandu aduce prețioase contribuții cu privire la comerțul exercitat de acești negustori, de cele mai multe ori ambulanti, cuonscuți, în general, sub numele de „Greci”, numire ce îngloba și pe Românii Macedoneni, veniți până în aceste regiuni vestice ale Transilvaniei, ba chiar și mai departe, până în nordul Ungariei.

Când Transilvania ajunge sub Austriaci (dela 1687), Aradul avea regustori sârbi și evrei. Dar centrul important comercial al acestei ținut nu era aici, sub Turci, ci dincolo, la Ineu. Aradul se ridica sub Austriaci, devenind un centru al administrației comere.ale și dela 1702 se țin trei târguri pe an. 1). Noi adăugăm că dintr'un document dinspre sfârșitul veacului al XVIII (din 28 Februarie 1785 Arad) se constată că târgul de vară era la 5 Iulie st. n., iar cel de toamnă, la 25 Octomvrie st. n. 2). Vom mai adăuga ca o complectare că tot din primii ani ai veacului al XVIII, după așezarea Austriacilor aici, se constată și cea dintâi școală primară arădană catolică, înființată pela 1707 de călugărul minorit Camil Höfflich. 3).

În primele decenii ale acestui veac Sârbii sunt într'o situațiune privilegiată, ca o națiune militară, cu un cartier aparte în oraș și care au în largă măsură și comerțul în mână, căci, după 1736, e vorba și de o companie a lor de comerț — sârbească. 4). Dacă răsvrătirea lui Pero Seghedinaș și mutarea graniței cu Turcii dela Mureș, la Dunăre aduc o diminuare a importanței politice și militare a acestor Sârbi dela noi, nu e mai puțin adevărat că ei dețin comerțul sau un anumit fel de comerț, căci Românii sunt marii negustori de vite și de produse agricole. Dar alături de aceștia se infiltrează și „Grecii”, la început umblând din loc în loc, cu mărfurile lor „turcești”, ei înșiși fiind veniți din Timișoara”. Îi întâlnim deopotrivă și la Arad ca și în comune ca Petriș, Șoimoș, Păuliș, Miniș, Ghioroc, Cuvin sau Pecica, Șiclău, Socodor, Chișineu, Zerind, 5) și după numele pe care le au, mulți dintre aceștia se pot identifica ca Aromânii: un Constantin Nicolae la Arad, Ioan Dimo, la Zerind, Teodor Suma, la Șiria, Costa Nicolau, la Șiclău, etc. 6).

Istoria veacului al XVIII, dela 1736 încoace, se prezintă ca un permanent conflict între cele două companii, a Sârbilor, cu privilegiu, întărite încă prin legea din 1741; și a acestor negustori, unii așe-

1) O. c. p. 230.

2) Scrisoarea Comit. Arad, către Comit. Torontal în Arhiva jud. Arad sub F. 9. No. 652 A 1785.

3) Cf. Anuarul III. al liceului „Moise Nicoară” din Arad pe anul școlar 1921—1922, publicat de Ascaniu Crișan „Concordia” Arad 1923, p. 11.

4) Gh. Ciuhandu o. c. p. 240. La 1744, Sârbii sunt deja constituiți în „Teh” — adică breslă.

Ibid. p. 241.

5) Ibid. p. 230.

6) Ibid. p. 240.

zați cu familiile aici, alții singur, veniți numai cu mărfurile lor, ca să se încoarcă apoi, acasă, în Imperiul Otoman. La 1745 această luptă comercială la Arad e așa de violentă, încât în vara acestui an Sârbii opresc intrarea la nordul de vamă de peste Mureș, intrarea negustorilor Greci, la târgul de țară de aici.¹⁾

Intervine Comitatul, care ia apărarea acestor negustori și el se întemeia în această procedare de „dispensele”, pe care și alte Comitate le acordaseră Greilor, ca o derogare dela legea din 1741, întărită prin dispoziția repetată la 12 Martie 1744.²⁾

Urmarea e că acești „Greci” neașezați încă făgăduiau Comitatului arădan să-și aducă familiile din Turcia și să se așeze definitiv aici.³⁾

În lupta lor comercială, ei învinuiseră pe Sârbi, prin varietatea mărfurilor pe care le furnizau și prin priceperea lor negustorească. Duere acești „Greci” — Macedo-Români — s’au ridicat puternicele familii ca Gojdu, Gavra, Vuia, negustori bogați din rândul cărora s’au reeratat atâtea elemente de conducere intelectuală și economică a Ardealului, — ca un Andrei Șaguna sau ca, sărbătoritul de deunăzi, Partenie Cosma. Studiul păr. dr. Gh. Ciuhandu a adus contribuții interesante mai ales pentru noi Arădani, la un capitol încă nu deplin cercetat, anume la rolul covârșitor pe care l-au jucat acești emigranți Macedo-Români, pe teritoriul Transilvaniei.

Ed. I. G.

Alexandru Roșca: Orientarea profesională a anormalilor Cluj, Edifura Institutului psihotehnic 1936, VI + 95 + p 1 tablou

Cartea d-lui A. Roșca despre orientarea profesională a anormalilor e o lucrare ce trebuia să apară, o lucrare care pornind dela fapte concrete, ajunge nu numai la concluzii științifice, ci și morale. Căci a te gândi la soarta unor oameni sortiți, a rămâne toată viața prada unei mizerii la care ei n’au contribuit cu nimic, este într’adevăr și o problemă morală. F.rul conducător al lucrării este natural și practic: plecând dela studiul anomaliilor cu caracter durabil, de ordin sensorial, mintal și emotivo-activ se indică apoi care ar fi profesia cea mai corespunzătoare aptitudinilor individului în cauză și se contraindică profesia neadequantă aptitudinilor. Să luăm un exemplu din domeniul sensorial: *Mopia*. Profesiile cele mai indicate pentru o persoană lovită de această anomalie sunt: desenator, stenograf, tipograf, litograf, gravor, etc., iar pentru un hipermetrop: pădurar, păstor, șofer, etc. Adesea, autorul nu mai specifică și contraindicațiile în cursul tratării, dupăcum de multe ori nu specifică nici indicațiile ci toate acestea sunt consemnate într’un tablou general la finele cărții, unde se pot găsi destul de amănunțit.

În cece privește debilii mentali se poate concluda că cei cu o inteligență de patru ani sau mai mică nu pot fi utilizați, problema găsirii unei ocupații nepunându-se decât pentru indivizii care depășesc această vârstă. Aci indică unele cercetări ale lui H. H. Gottard și A. S. Beckham la ale căror concluzii se și oprește. La ce activități poate fi pus de pildă un imbecil „superior”? Mici însărcinări în

1) Ibid. p. 243.

2) Ibid. p. 243.

3) Ibid. p. 246.